

BİN BİR DONDA BAŞ GÖSTEREN: VELAYET NURUNUN ARKETİPİK YOLCULUĞU*

He Who Appeared in a Thousand Guises: The Archetypal Journey of Sainthood

Erscheinen in tausend Gestalten: Die archetypische Reise des Lichts der Heiligkeit

Elif ŞAHİN **

N
Ö

Bu çalışmada, Alevi inanç sisteminde teşekkül eden velayetnamelerin sembolik kurgusunun temel ekseni olan yol ve yolculuk metaforu, söz konusu metaforun aşkın boyutu olan velayet nurunun yolculuğu üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, velayet nurunun farklı velilerin donunda zuhuru ekseninde kurulan aşkın yolculuğunu, tasavvufi devir nazariyesinin Alevi inanç sistemine özgü bir tezahürü bağlamında tartışmaktır. Öte yandan bu yolculuk, farklı inanç sistemleri ve mitolojilerde karşımıza çıkan kozmik döngü tasarımıyla yapısal benzerlik taşıyan arketipik bir arka plan çerçevesinde de ele alınacaktır. Bu doğrultuda Mircea Eliade'nin mit ve ebedî dönüş, Joseph Campbell'ın kozmogonik döngü ve Carl Gustav Jung'un arketip ile yeniden doğuş kavramları teorik çerçeve olarak kullanılmıştır. Hacı Bektaş Veli, Otman Baba, Abdal Musa ve Karaca Ahmet'e ait velayetnameler ile Yunus Emre, Sıdkî Baba ve Şîrî'ye ait devriyeler karşılaştırmalı sembolik okuma yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda, velayet nurunun yolculuğunun incelenen velayetnamelerde farklı sembolik tezahürler aracılığıyla anlatıldığı tespit edilmiştir. Söz

* Bu çalışma, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı bünyesinde hazırlanan "Velayetnamelerde Yol ve Yolculuk: Halk Bilimi ve Tasavvuf Bağlamında Karşılaştırmalı Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, elifsahin@ikc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2530-7565.

konusu yolculuğun farklı mitolojilere ait manzumeler ve incelenen devriyelerle paylaştığı üç ortak yapısal unsur; konuşan öznenin zamansız kimliği, farklı bedenlerde tezahür motifi ve mutlaka başlangıçtaki birlik olarak öne çıkmıştır. Bu bulgular, velayet nurunun aşkın yolculuğunun Alevi-Bektaşî inanç sisteminin kendine özgü tasavvufî anlam dünyasında biçimlenirken aynı zamanda mitolojilerin kozmik döngü tasarımıyla arketipsel bir zeminde buluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Velayet, Velayetname, Devir Nazariyesi, Arketip, Yolculuk, Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi.

ABSTRACT

This study examines the metaphor of the path and journey in the hagiographic narratives formed within the Alevi belief system within the context of a transcendent and esoteric journey. The aim of the study is to discuss the essence of the sainthood in the guise of different saints within a context specific to the Alevi belief system, in relation the Sufi theory of cyclical return (*devir*). On the other hand, this journey will also be examined within the framework of an archetypal background by comparing it with the conception of the cosmic cycle in different belief systems and mythologies. In this regard, Mircea Eliade's concepts of myth and eternal return, Joseph Campbell's concept of the cosmogonic cycle, and Carl Gustav Jung's concepts of archetype and rebirth are used as the theoretical framework. The hagiographic narratives attributed to Hacı Bektaş Veli, Otman Baba, Abdal Musa, and Karaca Ahmet, together with the poems of Yunus Emre, Sıdkî Baba, and Şîrî, were examined through the method of comparative symbolic reading. As a result of the article, it was determined that although the journey of sainthood is grounded in the same fundamental idea in the examined velayetnames, it is manifested through different forms of symbolic expression. The three common structural elements that this journey shares with poems from different mythologies and the examined devriyes are the timeless identity of the subject, the motif of manifestation in different bodies, and the primordial unity with the *Absolute*. These findings show that the transcendent journey of sainthood is shaped within the distinctive Sufi semantic world of the Alevi-Bektashi belief system, while at the same time converging with the conception of the cosmic cycle found in mythologies on an archetypal ground.

Keywords: Sainthood, Hagiographic narrative, *Devir*, Archetype, Alevi-Bektashi belief system.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Studie wird die Metapher des Weges und der Reise, die die Hauptachse der symbolischen Konstruktion der in der alevitischen Glaubenstradition entstandenen Velayetnâme-Literatur bildet, im Hinblick auf die transzendente Dimension der Reise des Lichts der Heiligkeit (*velayet nuru*) untersucht. Ziel der Arbeit ist es, diese Reise, die sich im Erscheinen verschiedener Heiliger in unterschiedlichen Gestalten manifestiert, im Kontext einer für das alevitische Glaubenssystem spezifischen Ausprägung der sufischen Theorie der zyklischen Wiederkehr (*devir nazariyesi*) zu diskutieren. Darüber hinaus wird diese Reise im Rahmen eines archetypischen Hintergrunds betrachtet, der strukturelle Parallelen zu kosmischen Zyklusmodellen aufweist, wie sie in unterschiedlichen Glaubenssystemen und Mythologien vorkommen. In diesem Zusammenhang werden Mircea Eliades Konzepte von Mythen und ewiger Wiederkehr, Joseph Campbells Theorie des kosmogonischen Zyklus sowie Carl Gustav Jungs Archetypen- und Wiedergeburtskonzept als theoretischer Rahmen herangezogen. Die *Velayetnâme*-Texte von Hacı Bektaş Veli, Otman Baba, Abdal Musa und Karaca Ahmed sowie die Gedichte zur Wiederkehr von Yunus Emre, Sıdkî Baba und Şîrî werden mittels einer vergleichenden symbolischen Interpretation analysiert. Die Ergebnisse der Studie zeigen, dass die Reise des Lichts der Heiligkeit in den untersuchten *Velayetnâme*-Texten durch unterschiedliche symbolische Manifestationen dargestellt wird. Als gemeinsame strukturelle Elemente dieser Reise, die auch in anderen Mythologien und den analysierten Texten zur Wiederkehr auftreten, treten drei zentrale Motive hervor: die zeitlose Identität des sprechenden Subjekts, das Motiv der Manifestation in verschiedenen Körpern sowie die ursprüngliche Einheit mit dem Absoluten. Diese Befunde zeigen, dass die transzendente Reise des Lichts der Heiligkeit sich zwar innerhalb der spezifisch sufischen Bedeutungswelt des alevitisch-bektaschitischen Glaubenssystems herausgebildet hat, zugleich jedoch auf einer archetypischen Ebene mit den kosmischen Zyklusvorstellungen der anderer Mythologien konvergiert.

Schlüsselwörter: Heiligkeit, Velayetnâme, zyklische Wiederkehr, Archetyp, Reise, alevitisch-bektaschitisches Glaubenssystem.

Giriş

Yolculuk kavramı barındırdığı anlam dünyası ve çağrıştırdığı süreç itibarıyla ayrılma, gitme, varma, dönme, arama, keşfetme, yenilenme gibi eylemleri kapsar. İhtiva ettiği tüm bu eylemler “yol” boyunca süregelen bir hareketin ve devininim daimî temsilini oluşturur. Yolculuğun özünde yatan hareket; değişim ve dönüşümü de beraberinde getirir. Bu bakımdan “yolculuk” mitik anlatılardan çağdaş eserlere kadar arayış, erginlenme, macera, yenilenme, devinim, dönüşüm, pişme gibi birçok eylem ya da durumu kapsayan zengin bir eğretilene alanı olarak kullanılmıştır. Daha kapsamlı bir ifadeyle, insanın dünyaya gelişinden ölümüne kadarki süreci bir yolculuk olarak nitelendirilmiş, hatta vahdetivücut ya da devir nazariyesi gibi farklı anlayışlar çerçevesinde varlığın dünyaya gelişinden önceki var oluşu dahi bu yolculuğun aşamalarından sayılmıştır.

Yolculuğun bu kapsayıcı niteliği, onun sözlü kültürde yaratılıp aktarılan anlatılardan günümüz çağdaş metinlerine kadar birçok bağlamda önemini kaybetmeden yer alan bir motif olmasının temelinde yatan sebeptir. Stith Thompson’ın *Motif Index of Folk Literature* (1955-1958) çalışmasında “D. Magic”, “F. Marvels” ve “V. Religion” gibi farklı ana başlıkların altında yer alan olağanüstü yolculuk, dünya yolculuğu, kutsal yolculuk gibi motifler; söz konusu kavramın halk anlatıları için ne denli temel bir izlek olduğunu göstermektedir. Ait olduğu kültür çevresi ya da anlatı türü fark etmeksizin olağanüstü yolculuklar, kahramanın keşiflerini, değişimini, yeni deneyimler kazanmasını ve erginlenmesini sembolize edecek şekilde karşımıza çıkar. Bu yolculuklar; yükseliş sembolizmiyle tasvir edilen peygamber anlatılarında, üst ya da alt dünyalara seyahat eden şaman anlatılarında, belirli bir hedefe doğru ilerleyen yol anlatılarında ve hac yolculuklarında görüldüğü üzere, kahramanın erginlenme sürecinin güçlü birer sembolik ifadesidir.

Bu noktada bir erginlenme süreci olarak tasavvuftaki insan-ı kâmil olma, seyrüsülük yolculuğunun da anılması gerekmektedir. Tasavvufta yaratılış ve varoluş bir yolculuk olarak tasavvur edilmiştir. Devir nazariyesine göre *Mutlak Varlık*’tan ayrılıp “aşağı” inerek vücut bulan varlık, çeşitli aşamalardan geçtiği bir yolculuk sonucunda tekrar Mutlak Varlık’a döner. Dairesel/döngüsel bir hareket gösteren bu varoluş yolculuğu *kavs-i nüzul* ve *kavs-i uruc* adı verilen iniş ve çıkış güzergâhlarından oluşur. Daimî bir döngü olarak kabul edilen yaratılışa dair bu yolculuk; mutlak, kutsal ve mükemmel olana kavuşma ve onunla bir bütün hâline gelme ihtiyacından doğan bir inanışın sonucu olarak okunabilir. Bütüne kavuşma eylemi farklı bir açıdan ele

alındığında, ulaşılmaya çalışılan mutlaktan koparılmış olmanın da bir göstergesi mahiyetinde olduğu görülecektir çünkü kavuşma ayrı düşmenin, yolculuk hedeften uzaklığın bir sonucudur. Bütünden/mutlak varlıktan kopma, koparıma, ayrılma ya da düşüşün insanda mükemmel olana ulaşarak tamamlanma tasavvuru yaratması bu nedenle olağandır.

Yolculuk motifinin sembolik ve büyüdü düzlemdeki en zengin kaynaklarından biri, kuşkusuz veli anlatıdır. Velilere dair menkıbelerin yer aldığı anlatılar olan velayetnamelerin sembolik katmanları incelendiğinde yol ve yolculuk kavramlarının bu anlatılar için insanın doğa ile mücadelesi, kutsalla temas, doğru-yanlış kabuller, inanç sistemine dair hiyerarşi, varoluş ve yaratılış gibi birçok meselenin sorgulandığı ve ele alındığı bir mücadele ve dönüşüm alanı olduğu görülür. Velayetnamelerde yolculuk, velinin doğumuyla ölümü arasında geçirdiği süredeki fizyolojik gelişiminin yanında ruhsal ve içsel olgunlaşması, diğer bir deyişle tekâmülü bağlamında yer alır. Bu tekâmül, bireyin içsel erginlenmesi olabileceği gibi *velayet* kavramı temelinde ve yaratılışın âlem-Tanrı-varlık ilişkisi düzlemindeki külli bir oluşumun aşamaları bağlamında da değerlendirilebilir. İçkin ya da aşkın olması fark etmeksizin velayetnamelerdeki yolculuk, fantastik öğelerle yoğrulmuş, olağanüstü durum, olay ya da nesnelerin eşlik ettiği büyüdü bir dünya yaratır.

Velayet, Arapça “yaklaşma, yakın olma” anlamlarındaki *velâ* veya *velîye* fiillerinden türeyen ve “yardımlaşma, dostluk, yakınlık kurma” gibi manalara gelen bir kavramdır (Uludağ, 2016). Sözcüğün asıl anlamı 10. yüzyıldan itibaren tasavvufun gelişimine ve vahdetivücut nazariyesine paralel olarak yeni bir kapsam kazanmış; *veli* de bu süreçte Allah’ın zuhur ettiği, onun özel yetki, güç ve niteliklerine sahip kişi olarak konumlanmıştır (Radtke, 2002: 109). Ahmet Yaşar Ocak’ın (2016: 24) tanımıyla veli, “benliğini Allah’ta yok etmek suretiyle birtakım üstün vasıflar kazanarak tabiatüstü harikulade şeyler izhar edebilen büyük insan” ve “Allah’a ulaşma yolunda büyük manevi mücadeleler veren ve bu yolda başarıya ulaşan Allah dostu”dur. Velayet ise bu mücadele sürecinin kavramsal karşılığı olarak, peygamberlikten sonra inananlarla Allah arasındaki bağı sürdüren manevi bir makamı işaret eder.

Bu çalışmanın konusunu, Alevi inanç sisteminde teşekkül eden velayetnamelerde velayet nuru olarak adlandırılan varlığa ait özün farklı donlarda zuhuru etrafında kurulan yolculuk oluşturmaktadır. Velayet nuru kavramı, Alevi inanç sisteminin mitik tasarısında nübüvvet-velayet ayrımının zeminini oluşturan ve nübüvvetin son bulmasının ardından velayetin sürekliliğini sağlayan bir özdür. Söz konusu

öze ilişkin anlayış; ilk yaratılışta Muhammedî nurla birlikte bulunması, Âdem'den itibaren peygamberler silsilesi boyunca aktarılması, Abdülmuttalib'de nübüvvet ve velayet olmak üzere iki kısma ayrılması ve velayet kısmının Hz. Ali üzerinden velilere intikal eden yolculuğunu içeren kapsamlı bir mitik kurguya sahiptir. Tasavvufun devir nazariyesi çerçevesinde temellenen bu yolculuğun, farklı inanç sistemleri ve mitolojilerde karşımıza çıkan kozmik döngü tasarımıyla karşılaştırmalı olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda velayetnamelerde net bir şekilde anlatılan ve kurgusallaştırılan velayet nurunun yolculuğunun, evrensel öğretilerde farklı topluluklara ait mitlerde tespit edilebilen arketipsel bir arka plana sahip olduğu iddia edilmektedir. Çalışmanın amacı, bu arketipsel arka planı karşılaştırmalı sembolik okuma yöntemiyle ortaya koymaktır.

Velayetnameler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde söz konusu anlatı türünün ortaya çıkışı, tarihsel seyri, dil ve üslup özellikleri, motif yapısı ile barındırdığı halk bilgisi unsurları bakımından kapsamlı bir literatürün olduğu görülmektedir.¹ Alevi inanç sistemi çerçevesinde teşekkül eden velayetnamelerin sembolik dilinin çözümlenmesi yönündeki güncel çalışmalar; özellikle mitik kökenler, tasavvufi zemin ve sembolik kurgular ekseninde önemli bulgular ortaya koymuştur. Bununla birlikte, velayet nurunun yolculuğu meselesinin tasavvufi devir nazariyesi ve karşılaştırmalı arketipik okuma çerçevesinde, devriye geleneğinden ve farklı inanç sistemlerinin yaratılış tasarımlarından örneklerle birlikte ele alındığı bütüncül bir inceleme literatürde henüz yer almamaktadır.²

Çalışmanın teorik çerçevesini Mircea Eliade'nin mit ve ebedî dönüş kavramları, Joseph Campbell'ın kozmogonik döngü tasarımı ve Carl Gustav Jung'un yeniden doğuş ile arketip kavramları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan velayetnameler *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*, *Otman Baba Velayetnamesi*, *Abdal Musa Velayetnamesi* ve *Karaca Ahmet Menâkıbnâmesi*'dir. Bunlara ek olarak, devir nazariyesini yansıtan devriye geleneğinden Yunus Emre, Sıdkî Baba ve Şîrî'ye ait üç manzume karşılaştırma malzemesi olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada öncelikle mitlerdeki kozmik döngü tasarımı, Campbell'ın kozmogonik döngüsü ve tasavvufta

1 Velayetname literatürü için bk. Ocak, 2016; Şahin, 2018.

2 Yazarın aynı tezden ürettiği önceki çalışmasında (Şahin, 2023) Velayetnamelerdeki ezoterik yolculuğun semah, kurban ve çerağ uyarma ritüelleri bağlamındaki tezahürleri ele alınmıştır. Söz konusu çalışma, ezoterik yolculuğun bireysel/ritüel boyutuna odaklanmış olup bu inceleme onun bir devamı niteliğindedir ve aynı izleğin aşkın boyutunu, velâyet nurunun yolculuğunu, konu edinmektedir.

devir nazariyesi etrafında bir kavramsal çerçeve oluşturulacak, ardından adı geçen üç devriye karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Çalışmanın merkezini oluşturan bölümde söz konusu sembolizmin velayetnamelerdeki tezahürleri, miraç anlatısındaki aslan-hatem motifi ile velayet nurunun farklı velilerde zuhuru meselesi metin örnekleri üzerinden incelenecek, son aşamada ise tüm bu tartışmalar Jung'un arketip ve yeniden doğuş kuramları çerçevesinde değerlendirilerek velayet nurunun yolculuğunun arketipsel bir arka plana sahip olduğu iddiası temellendirilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve: Mit, Kozmik Döngü ve Devir Nazariyesi

Velayet nurunun yolculuğunun arketipsel arka planını tartışabilmek için, öncelikle bu yolculuğun beslendiği iki kavramsal zemini, mit ve mitoloji çalışmalarındaki kozmik döngü tasarımı ile tasavvufi devir nazariyesini, bir araya getiren bir çerçeve oluşturmak gerekmektedir. Yaratılış, insanın mensup olduğu tüm inanç ve düşünce sistemlerinde, mitlerde ve dolayısıyla sözlü halk anlatıları ile ritüellerde merak edilen, açıklanmaya çalışılan ve aktarılan bir konu olagelmıştır. Bu nedenle inanç sistemlerinin, ritüellerin ve halk anlatılarının merkezinde yer alan mitlerin yapı taşı yaratılış meselesidir. Eliade'nin (2021: 15-16) de belirttiği üzere mit, başlangıç zamanında olup bitmiş, bir şeyin nasıl hayata geçtiğini bildiren bir yaratılış öyküsüdür. Mitler yaratılışın öyküsünü anlatırken farklı kurgular içerisinde ortak birtakım noktaları dile getirir. Yaratılış anlatmalarındaki bu ortak nokta, döngü ya da devir olarak adlandırılabilir, farklı inanç sistemlerinde farklı sembollerle anlatılan bir süreklilik, devamlılık ve sonsuzluk örüntüsüdür. Yaratılış mitleri tüm varlıkları, daha önce bir parçası olduğu ve içinden zuhur ettiği "tükenmeyen"e daima geri çağırın bir anlayış üzerine kuruludur. Eliade'ye göre döngüsel zaman anlayışı, arkaik kozmolojinin temel tasarımıdır ve bu tasarımın arketipik modeli ay döngüsüdür. Ayın evreleri (büyüme, dolunay, kaybolma ve üç karanlık gecenin ardından yeniden görünme) yaratıma dair arketipik bir bağlam oluşturur. Bireyin yaşam döngüsü, insanlığın yok oluş ve yeniden doğuş mitleri ve kozmik döngüler bu ay ritmine benzer biçimde tasarlanmıştır. Ayın yok oluşunun bir son olmaması, ardından yeni bir ayın doğması gibi insanın yok oluşu da bir son değildir, ardından yeni bir doğuş gelir (Eliade, 1994: 89-91). Bu döngüsel anlayış, Eliade'nin "ebedî dönüş" olarak adlandırdığı yapıyı oluşturur. Her şey, her an kendi başlangıcında baştan başlar ve tarihsel, biyolojik vb. tüm insani düzlemlere yansiyarak yinelenir. Henri-Charles Puech'ten aktardığı yorumla bu tasarımın felsefi içeriğini özetlerken Eliade, döngüsel hareketin "hıyerarşinin doruğundaki mutlak hareketsizliğin en dolaysız ifadesi" olduğunu ve dolayısıyla kutsal olana en yakın

konumda bulunduğunu belirtir. Göksel kürelerin döngüsüyle belirlenen ve ölçülen zaman, sonsuzluğun hareketli bir imgesi olarak döngüsel hareketiyle onu taklit eder, varlık tüm değişimler içinde sonuçta hep aynı kalır (Eliade, 1994: 168-169).

Bu sondaki başlangıç anlayışının Batı kanonundaki en güçlü ifadelerinden biri, MÖ 43-MS 17 yılları arasında yaşamış ve kendinden sonraki dönemlerde Shakespeare, Goethe gibi önemli isimleri etkileyen şair Ovidius'un *Dönüşümler* (Metamorphoses) isimli eserinde karşımıza çıkar. Yunan-Roma mitolojisini bir bütünlük içerisinde anlatan Ovidius (1994: 357-358), varlığın özünün farklı biçimlerden geçerek insan hâlinde zuhur ettiğini şu dizelerle ifade eder:

Değişmiş

Ancak yok olmamış bir nesne. Dolaşır durur tin

Ötede beride, girer başka canlı nesnelere, geçer

İnsandan hayvana, hayvandan insana boyuna

Sürdürür varlığını, zaman içinde kalır bütün nesne,

Bir mumun yeni biçimler almasına benzer eriyince,

Ne kalır eskisi gibi ne de korur eski biçimini;

Bir gerçek varsa şudur değişmeyen; kalır olduğunca

Tin, öğrettiğim gibi, geçer nesneden yarattığı nesneye.

Ovidius'un dizelerinde, değişen biçim ile değişmeyen öz karşıtlığı farklı inanç sistemlerinin yaratılış tasarımlarında karşımıza çıkan ortak bir motiftir. Bireysel bilinçle kozmik düzen arasındaki ilişkiyi sembolik bir dille ortaya koyan mit, doğanın sürekli değişim ve yenileyici tavrını anlatılara yaratılış döngüsü ya da devir anlayışı olarak dâhil etmiştir. Karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarının önde gelen isimlerinden Joseph Campbell, evrensel öğretinin merkezinde dünyadaki tüm varlıkların kaynağı olan mutlak bir güç düşüncesinin bulunduğunu belirtir. Buna göre varlıklar bu güçten zuhur eder, var oluş sürecinde onun tarafından desteklenir ve sonunda tekrar ona dönerek mitsel zamandaki asli birliği tamamlar. Söz konusu güç, farklı inanç topluluklarında tanrısal güç, mana ve şakti gibi adlarla anılmıştır (Campbell, 2013: 287).

Campbell bu kozmogonik döngüyü³ dairesel bir şekilde izah eder. Ona göre bu yaratılış döngüsü, sonu olmayan ve daima kendini yineleyen bir yapıya sahiptir. İnsanın gündelik yaşamıyla varlığın dünya üzerindeki seyri arasında bir benzeşim kuran Campbell (2013: 237); gündelik yaşamda uykuda enerji tazeleme, gün içerisindeki olağan çaba ile bu enerjinin tükenmesi ve yenilenmeye ihtiyaç duymasının uyanma, düş ve derin uyku şeklindeki dairesel bir hareketle devamlı olarak yenilediğini belirtir. Bu dairesel hareket kozmik düzlemde de kendini gösterir. Varlık mutlak bir kaynaktan zuhur eder, çeşitli aşamalardan geçer ve sonunda yine aynı kaynağa döner. Çeşitli inanç sistemlerinde ve disiplinlerde yer alan bu döngüsel yolculuk; sonun ve başlangıcın iç içe geçtiği sonsuz döngüyü, aşkın olana ait gerçekliği zihnin ve duyuların idrak edebileceği bir biçimde düzenleyerek anlatı ve ritüellere dâhil eder. Dolayısıyla bu kozmogonik döngü, pek çok farklı inanç sisteminde yaratılan anlatıda, ritüelde ve şiirde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kozmogonik döngünün belki de en çarpıcı örneklerinden biri, Campbell'ın *Bhagavad Gita*'dan aktardığı şu manzumede görülmektedir:

*En yüksek felekte Efendi'mleydim,
Lucifer'in cebennem çukuruna düşüşünde,
İskender'in önünde bir sancak taşıdım,
Kuzeyden güneye yıldızların adını bilirim;
Dağtacı'nın tabtındaki toplantıda bulundum,
Absalom esir edildiğinde Kenan'daydım,
Tanrısal Ruh'u Hebron vadisine dek izledim;
[...]
Eli ve Enoc'a danışman oldum;
Görkemli piskopos esasının marifetiyle kanatlandım;
[...]
Gemideki Nuh'la birlikte Aşya'daydım,
Sodom ve Gomorra'nın yıkımını gördüm;*

3 Campbell'ın orijinal ismi *The Hero with a Thousand Faces* olan, Türkçeye *Kabramanın Sonsuz Yolculuğu* ismiyle çevrilen eserinde çevirmen Sabri Gürses "cosmogonic cycle" terimini "kozmozonik çevrim" şeklinde çevirmiştir. İnanç sistemi bağlamında bu terimin kozmozonik döngü/devir ya da yaratılış döngüsü olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada bu terim için "döngü" ifadesi tercih edilmiştir.

Roma kururken Hindistan'daydım,
 Şimdi buraya Truva Kalıntısına geldim.
 Eşeğin aburında Efendi'mleydim,
 Kızıldeniz suyunu Musa'ya güç verdim:
 Maria Magdalena ile semadaydım;
 [...]

Tanrıların ülkesinde gezindim,
 Tüm akılların hocası oldum,
 Tüm evreni bilgilendirebilirim.
 Kıyamet gününe dek yeryüzünde olacağım;
 Ve vücudum et mi set mi bilinmiyor.
 Sonra dokuz ay
 Cadı Caridven'in rahmindeydim;
 Başlangıçta küçük Gmon'dum;
 Bunca zaman sonra Taliesin'im (Campbell, 2013: 270-271).

Manzumede konuşan özne Taliesin, zamanın ve mekânın ötesinde bir kimlik olarak sunulmaktadır. Lucifer'in düşüşünden Nuh Tufanı'na, İskender'in seferlerinden Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine, mitik ve tarihî figürlerin geniş bir kataloğu içinde aynı "ben" hep oradadır. Burada anlatılan, fiziksel bir göç ya da seyahat değil; aynı özün farklı bedenlerde, farklı zamanlarda ve farklı kültürel-coğrafi çerçevelerde sürekliliğidir. Aynı zamansız ben hem mitolojik figürler arasında hem dinî-tarihî olaylarda hem de doğum-rahim-yeniden var oluş döngüsünde kendini gösterir. Bu yapıyla manzume, kozmogonik döngünün anlatı düzlemindeki bir tezahürü olarak okunabilir.

Varlığın evrendeki ezoterik yolculuğu (zamanın değişmezliği, varlığın teklifi ve mutlak olanın daimî olarak yeni biçimlerde zuhuru bağlamında) tasavvufta devir nazariyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaratılışı döngüsel bir yolculuk olarak ele alan devir inancı, varlığın birliğine (vahdetivücut) dayalı temel bir anlayıştır.⁴ Tasavvuf felsefesindeki südür ve tecelli anlayışlarından doğan devir nazariyesine göre maddi âleme gelen varlık sırasıyla cemâd, nebat, hayvan ve insan biçimlerine girerek sonunda insan-ı kâmil mertebesine ulaşır. Böylece varlık, mutlak varlıktan ayrılıp dünyaya inmiş

4 Devir nazariyesi ve devriye geleneği için bk. Uçman, 1993; Aytac, 2011; Uludağ, 2016.

ve çeşitli aşamalardan geçerek mutlak varlıkla tekrar birleşmiş olur (Köprülü, 1976: 322). Yaratılışa dair bu “devir”, varlığın kozmik yolculuğu olarak değerlendirilebilir.

Devir yolculuğu mutasavvıflarca bir daire şeklinde tasvir edilmiştir. Mutlak varlıktan ayrılan ilahi nur, kavs-i nüzul kavramıyla adlandırılan iniş yayı ile aşamalı olarak toprağa iner, bunu takiben kavs-i uruc olarak adlandırılan kısımda yukarıda zikredilen çeşitli aşamalardan geçerek yine mutlak varlığa ulaşır (Köprülü, 1976: 322). Bu daire, Campbell’ın kozmogonik döngüsünün tasavvufi düşünce sistemindeki muadili olarak okunabilir. Her ikisi de aynı evrensel yapının farklı kültürel kodlarla ifade bulan hâlleridir. *Bhagavad Gita*’dan aktarılan manzumede Taliesin’in ben anlatımıyla zamansız ve mekânsız bir öznellik kurmasıyla, devir nazariyesinde mutlak varlığın aynı özü olan ilahi nurun farklı bedenlerde zuhuru arasındaki yapısal benzerlik dikkat çekicidir.

Devir nazariyesi bağlamında mutasavvıf şairler tarafından yazılmış pek çok şiirde, varlığın evren yaratılmadan önce ilahi bir nur hâlinde var olduğu, sonra çeşitli aşamalardan geçtiği ve farklı donlara girdiği bir yolculuğun sonunda dünyada insan biçiminde mevcut olduğu anlatılır. Bu anlayışın şiirle ifadesi olan devriye geleneği, çalışmanın bir sonraki bölümünde Yunus Emre, Sıdkî Baba ve Şîrî’ye ait örnekler üzerinden ele alınacak ve söz konusu manzumelerin Campbell’ın aktardığı manzumeyle ve dolayısıyla evrensel kozmik döngü tasarımıyla taşıdığı ortak yapısal unsurlar değerlendirilecektir.

2. Devriyelerde Özün Sürekliliği

Tasavvuftaki yaratılış döngüsünü, yani devir yolculuğunu konu edinen şiirler devriye ismiyle anılır. Kavramsal çerçevede ele alınan kozmogonik döngünün tasavvufi anlayışın yaratılış teorisindeki karşılığı olan devir nazariyesinin izlerini, yüzyıllar boyunca devriye geleneği bağlamında verilen şiir örneklerinde görmek mümkündür. Bu çalışma kapsamında Yunus Emre’nin “İy yârânlar iy kardaşlar” ile başlayan devriyesi, Sıdkî Baba’nın “Kün nutkunu izhar etmezden Yezdan” ile açılan manzumesi ve Şîrî’nin “Cihan var olmadan ketm-i ademde” mısrasıyla başlayan devriyesi ele alınacaktır. Bu üç manzume, kavramsal çerçevede sunulan *Bhagavad Gita* kaynaklı manzumeyle yapısal ve sembolik düzlemde karşılaştırılacaktır.

Yunus Emre’nin devriyesi, devir nazariyesinin Türk tasavvuf şiirindeki klasik ifadelerinden biridir. Şiirde konuşan özne, kendi yaratılış öncesinden başlayarak Tanrı

ile birlikte bulunduğu mutlak zamandan günümüze uzanan bir yolculuğun anlatıcısı konumundadır:

*İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kadayidum
Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandayidum*

*Ezeliden dilümde uş Tanri birdür Hak'dur Resûl
Buni böyle bilmeziken bir 'aceb makâmdayidum*

*Kalâ belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak'dan ayru degüldiüm ol ulu dîvândayidum*

*Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Öküz balık eylenmedin ben ezeli andayidum*

*Eyyûb'ula derde esîr inilediüm çekdiüm cezâ
Belkîs'ula tabt üzere mübr-i Süleymân'dayidum*

*Yûnus'ula balık beni çekdi deme yutdi bile
Zekeriyâ'yula kaçdum Nûb'ula tûfândayidum*

*'Asâyula Mûsâ'yula kaçdum çıkdum Tûr Tagı'na
İbrâhîm'ile Mekke'ye bünyâd biragandayidum*

*İsmâ'ile çaldum bıçak bıçak ana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koçila kurbândayidum*

*Yûsuf'ula ben kuyuda yatdum bile çekdiüm cezâ
Ya'kûb'ula çok aqladum bulnca figândayidum*

Mî'râc gicesi Ahmed'ün dönderdüm 'Arş'da na'linin

Üveys'ile urdum tâci Mansûr'ıla urgandaydum

'Alî'yile urdum kılıç Ömer'ile 'adl eyledüm

On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza'yla meydândaydum

Yûnus seniün 'âşık cânun ezeli 'âşıklarıla

Ol Allah'un dergâhında seyrân u cevlandıydum (Tatçı, 2019: 133-134).

Yunus Emre'nin devriyesinde dikkat çekici olan, konuşan öznenin tarih öncesi bir mutlak zamandan başlayarak Hz. Eyüp, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Mansur gibi farklı çağlara ve coğrafyalara dağılmış kutsal figürlere yoldaşlık etmesidir. Burada anlatılan, sıradan bir tarihsel hatırlama değildir. Aynı özün farklı zamanlarda farklı kişilerle bir olduğu, yani kavs-i nüzul boyunca devam eden kozmik bir yolculuğun anlatımı söz konusudur.

Devir nazariyesinin felsefesini benzer bir derinlikle ortaya koyan bir başka örnek Sıdkî Baba'ya aittir. Onun devriyesinde varlığın evren yaratılmadan önceki ilahi nur hâli, yaratılış aşamaları, Âdem'in cisminde zuhur edişi ve nihayet velayet nurunu takınma anı net bir aşama düzeniyle anlatılır:

Kün nutkunu izhar etmezden Yezdan

Kaf ü Nun tabtında Sultan idim ben

Kurulmadan yer gök çarh ü asüman

Saray-ı mahfuzda mihman idim ben.

[...]

Ciban derya idi yok idi zemin

Ben idim bu babda bende vü kemim

El'aman deyince Cibril-i Emin

Kudret kandilinde pinhan idim ben

[...]

Çâri anasırdan yapıldı vücud

Ol vakit okundu sûre-i sücud

*Melekler secdeye inince mevcud
Âdemin cisminde bir can idim ben*

*Balçak âleminde yattım bir zaman
Erişti kalbime Nusret-i Yezdan
Velayet nurunu takındım heman
Arş-i nübüvvette tâban idim ben
[...]*

*Âdem'e can oldum aleme geldim
Gülşen-i vahdette Havva'yı buldum
Seviştim kocuştum yar-ı gar oldum
Suret-i didara bayran idim ben.*

*[...]
Nub oldum hemen dem bir gemi düzdüm
Gelecek tufana seyran idim ben
[...]*

*Bir zaman Halil'den geldim İsmail
Hakka teslim olan kurban idim ben.*

*[...]
İsa gibi kendim çarmıha taktım
Hak hidayet etti semaya çıktım
[...]*

Sıratın başında miizan idim ben (Altınok, 2013: 214-219).

Sıdkî Baba'nın devriyesinde özellikle dikkat çekici olan, "Velayet nurunu takındım heman" dizesidir. Bu ifade, Yunus Emre'nin devriyesinde örtük olarak bulunan velayet nuru kavramını doğrudan adlandırması bakımından çalışmamızın merkezindeki kavrama bir köprü kurar. Konuşan özne, *çâr-ı anasır*dan yapılan vücutta Âdem'in cisminde bir can hâline gelmiş, ardından velayet nurunu kuşanarak nübüvvet arşında parlamıştır. Buradaki sıralanış (ilahî nur, kudret kandili, dört unsurdan vücut,

Âdem'in cismi, velayet nuru, peygamberler silsilesi, insan-ı kâmil olma yolculuğu) devir nazariyesindeki kavs-i nüzul ile kavs-i uruc aşamalarının ifadesidir.

Şîrî'nin devriyesi ise bu sürekliliği bir Alevi-Bektaşî tarih bilincinin içinden anlatarak yolculuğu Horasan'dan Anadolu'ya uzanan velayet hattıyla buluşturur:

*Ciban var olmadan ketm-i ademde
Hak ile birilikte yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demde
Yaptım tasvirini nakkeş idim ben*

*Anasırdan bir libasa büründüm
Nar-ü bad-ü Ab-ü hak'dan göründüm
Hayrülbeşer ile dünyaya geldim
Âdem ile bile bir yaş idim ben*

*Ademin sulbünden Şîr olup geldim
Nub-ı Nabi oldum tûfana daldım
Bir zaman bu mülke İbrahim oldum
Yaptım Beytullah'ı taş taşıdım ben*

[...]

*Sulb-i pederimden Ahmed-i Muhtar
Oluş da cibana geldim aşikâr
Ali ile çok takındım Zülfekar
Kul iken zât ile sırdaş idim ben*

*Tefekkür eyledim ben kendi kendim
Mucize görmeden imana geldim
Şab-ı Merdan ile Döldül'e bindim
Zülfekar bağladım tığ taşıdım ben*

[...]

*Cem olduk bir yerde ehl-i beyt ile
Kırklar meydanında ferraş idim ben*

*İkerar verdik cümle düzöldük yola
Sırrı faş etmedik asla bir kula
Kerbela'da İmam Hüseyin'le bile
Pak ettim demeni gül taşıdım ben*

*Şu fena mülküne çok gelip gittim
Yağmur olup yağdım ot olup bittim
Urûm diyarını ben irşad ettim
Horâsan'dan gelen Bektaş idim ben*

*Gâbi nebi gâbi veli göründüm
Gâbi uslu gâbi deli göründüm
Gâbi Ahmet gâbi Ali göründüm
Kimse bilmez sırrım kallaş idim ben*

*Hamdü'llâh şimdi Şîrî dediler
Geldim gittim zâatım hiç bilmediler
Kimseler bu remzi fethetmediler
Her gelen mabluka kardaş idim ben (Ergun, 1956: 267-269).*

Şîrî'nin devriyesi, devir yolculuğunu hem evrensel peygamberler silsilesi hem de Alevi inanç sistemi içerisindeki kutsal figürler olan Hz. Ali, Kırklar Meclisi, İmam Hüseyin, Horasan'dan gelen Hacı Bektaş üzerinden anlatması bakımından çalışmamızın asıl izleği olan velayet nurunun yolculuğuna en yakın duran manzumedir. Şîrî'nin "Gâbi nebi gâbi veli göründüm/Gâhi Ahmet gâhi Ali göründüm" mısraları, aynı özün hem nübüvvet hem velayet boyutunda zuhurunu ifade ederek, bir sonraki bölümde ele alınacak olan miraç anlatısındaki aslan-hatem motifinin sembolik arka planına işaret eder.

Farklı bağlamlarda yaratılmalarına rağmen *Bhagavad Gita* kaynaklı manzume ile Yunus Emre, Sıdkî Baba ve Şîrî'ye ait üç devriye arasında belirgin ortak noktalar ve benzer bir mistik dil dikkati çekmektedir. Her birinde konuşan özne, olacak olanın değil olmuş ve bitmiş olanın öznesidir. Şu an içerisinde bulunduğu biçime girmeden önce aynı öz, çok farklı biçimlerde var olmuştur. Varlığın özü zaman, mekân ve biçim fark etmeksizin aynı kalmıştır. “En yüksek felekte Efendi'mleydim”, “Hak'dan ayru degüldüm ol ulu divândayidum”, “Kaf ü Nun tahtında Sultan idim ben” ve “Cihan var olmadan ketm-i ademde/Hak ile birlikte yekdaş idim ben” ifadelerinde görüldüğü üzere özne, başlangıçtaki zamanda mutlak ve kutsal olan ile birdir. Devir nazariyesinde en tepede yer alan nur-ı ilahiden tecelli ederek kavs-i nüzul ile dünyaya gelen varlık, kavs-i uruc'da yaptığı yolculuk sonunda tekrar mutlak olana kavuşacaktır.

Bu manzumelerin *Bhagavad Gita* ve *Dönüşümler*'deki metinlerle paylaştığı yapısal unsurlar üç başlıkta toplanabilir. Birincisi, konuşan öznenin zamansız kimliğidir. Hem Taliesin hem Yunus hem Sıdkî hem de Şîrî, kendilerini yaratılışın öncesine taşıyan ve oradan farklı zamanlara dağılan bir özne olarak konumlandırır. İkincisi, farklı bedenlerde tezahür motifidir. Aynı öz, Nuh ile tufanda, İbrahim ile Mekke'de, Hz. Ali ile Düldül'de, Hacı Bektaş ile Horasan'da yeniden zuhur eder. Üçüncüsü ise mutlak/kutsalla başlangıçtaki birliktir. Özne kendi anlatsının başlangıcında daima Tanrı'nın yanında, ezeli vatanda, kudret kandilinde ya da ulu divandadır. Bu üç ortak unsur, devir nazariyesinin Türk-İslam tasavvufundaki kavramsal yapısı ile farklı inanç sistemlerinin kozmik döngü tasarımları arasında yapısal bir akrabalık olduğunu göstermektedir. Söz konusu yaratılış döngüsü, velayetnamelerin sembolik kurgularında yol ve yolculuk motifinin en yoğun kullanıldığı yerlerden biridir ki bu kurgunun nasıl somutlaştığı bir sonraki kısımda anlatılacaktır.

3. Velayetnamelerde Velayet Nurunun Yolculuğu

Önceki bölümlerde ortaya konan kozmik döngü ve yaratılışa dair dairesel hareket velayetname türündeki anlatılarda kendine özgü bir sembolizme sahiptir ve bu sembolizmin merkezinde velayet nuru kavramı bulunur. Velayet nurunun farklı velilerin donunda zuhur etmesi inancı, bir yandan tasavvufi devir nazariyesinin Alevi inanç sistemine özgü bir tezahürü, diğer yandan da velayetnamelerin sembolik kurgusunda yol ve yolculuk metaforunun en yoğun kullanıldığı eksenlerden biridir. Nübüvvet-velayet ilişkisi içerisinde nübüvvetin son bulmasının aksine velayetin devam edeceğine dair olan inanç, ilk yaratılışta Muhammedî nurla bir olan velayet nurunun yolculuğunun izini sürmektedir.

Alevi inanç sistemi içerisinde anlatılan miraç yolculuğunda Hz. Muhammed'in karşısına göğün yedinci katında çıkan aslan, onun yolunu keser. Aslandan çekinen Hz. Muhammed'e Allah, parmağındaki hatemi (yüzüğü) aslana vermesini emreder. Hatemi ağzına alan aslan yoldan çekilir, Hz. Muhammed yolculuğuna devam eder. Bu mitik anlatıda Peygamber'in karşısına çıkan aslan Alevi inanç sistemi içerisinde velayetin, Peygamber'in hatem isimli yüzüğü ise nübüvvetin sembolüdür ve peygamberlik mührünün aslana verilmesi nübüvvetin son bulduğunu ancak velayetin devam edeceğini sembolize etmektedir (Akın, 2020: 172). Bu inanç doğrultusunda Allah'ın insanları doğru yola sokmak için dünyaya velayet nurunu taşıyan velileri göndereceği kabul edilir. Velayet nurunun dünyada çeşitli donlarda vücut bulması yine devir inancına dayalıdır ve velayet nurunun bu dünyadaki yolculuğuna dair bir örüntü meydana getirir. Bu yapı için yapılan aşağıdaki değerlendirme, söz konusu örüntünün niteliği bakımından dikkat çekicidir:

Velilerin sayısı ve sınırı belirtilmemiştir. Ancak velilerin birinin kırk, kırkının bir ya da sonraki dönemlerdeki metinlerde birinin bin, bininin bir olduğuna yönelik söylem, velayet nurunun kudretiyle ilgilidir. Velayet nurunun vahdette kesreti, kesrette vahdeti yansıtan bu yapısı değişime ve dönüşüme, dolayısıyla da güncellemeye açık süreklilik arz eden bir sisteme işaret eder. [...] Gaib, yani bilinmeyen ya da gizli olan velilerin görünmez oluşları cismani varlıklarının, yani bedenlerinin olmadığı anlamına gelmez. Aksine velayet nurunun her devirde çeşitli donlarda (bedenlerde) zuhurları söz konusudur (Akın, 2020: 213).

Velayet nurunun her dönemde farklı bedenlerde zuhur etmesi, velayetnamelerde yol ve yolculuk sembolizmi düzleminde geçen ezoterik bir yolculuk olarak değerlendirilebilir. Bu yolculuğa dair en kapsamlı anlatım, *Otman Baba Velayetnamesi*'nin başlangıç kısmında karşımıza çıkar. Velayetnamenin kurgusal anlatısı başlamadan yer alan bu kısımda yaratılışa, insana ve velayet-nübüvvet ilişkisine dair bilgiler verilmekte, ilahi nurun Hz. Âdem ile dünyaya inişi ve oradan adeta aşamaları olan bir yolculuk katederek Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye gelişi anlatılmaktadır. Velayetnameye göre Allah, ruh-ı Âdem'e ahir zaman peygamberinin onun neslinden geleceğini söyler ve Âdem'e ruh üfer. Gözünü açan Âdem arş kapısında "lâ ilâhe illa'l-lâh Muhammeden resûlu'l-lâh" yazısını görür ve bu nurun ne olduğunu sorar. Aldığı yanıt, ilahi nurun yolculuğunun bir özeti niteliğindedir:

Ve ba'debû Allâhü Te'âlâ rûb-ı Âdem'e nidâ kaldı kim: Yâ Âdem evvel dünyâyâ senden sana çift olmaga bir Âdem yaratsam gerekdür ki ol âhir zâmân peygamberi senün neslünden gelse gerek. [...] Evvel peygamberlerden dünyâyâ Şit Peygamber gelse gerek. Bu nûr senden ana intikâl olsa

gerek ki ol nûr ol idi ki Âdem'i Hağ yaratdı ve hamir tabmir olndı. [...] Âdem a.s nakl idicek ol nur Şit'e geldi. Andan Anuş'a geldi. Andan Kaynan'a, andan Mühlül'e, andan Uhkuk'a, andan Müteveşleh'e, andan Lâmik'e, andan Nub'a, andan Sâm'a, [...] andan Abdül-Muttalib'e, andan bu nur iki şıkke ola bir nısfı 'Abdu'l-lab'a intikal olsa gerek. Ve bir nısfı Ebû Tâlib'e gelse gerek. Abdullah'dan nübüvvet-i âbir zaman gelse gerek ki Muhammed Mustafa'dır. Ve Ebû Tâlib'den Hazret-i Âli gelse gerek. Mazhar-ı velayetdür kerremul-labü vecebüdür (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 2-3).

Otman Baba *Velayetnamesi*'nin söz konusu açılış pasajı, velayet nurunun yolculuğunu yaratılış öncesi mutlak zamandan velayetin tezahürüne uzanan kapsamlı bir kurgu içerisinde sunmaktadır. Âdem'in yaratılışı ve arş kapısındaki "lâ ilâhe illa'l-lâh Muhammeden resûlu'l-lâh" yazısı aracılığıyla yaratılış öncesi mutlak zamana atıf yapılır ve varlığın özünün ilahi nur olarak ezeli bir gerçeklik taşıdığı belirtilmiş olur. Söz konusu öz, peygamberler silsilesi içerisinde nesilden nesile aktarılan bir miras niteliği kazanır. Âdem'den Şit'e, oradan Anuş, Kaynan, Mühlül, Uhkuk, Müteveşleh, Lâmik, Nuh ve Sâm üzerinden Abdülmuttalib'e uzanan zincir, ilahi nurun tarihsel-mitik düzlemdeki taşıyıcılarını gösterir. Nihayetinde nur, Abdülmuttalib'de iki kısma ayrılır ve nübüvvet ile velayet olmak üzere iki ayrı kanaldan zuhur eder. Abdullah üzerinden Hz. Muhammed'e intikal eden kısım nübüvveti, Ebu Talib üzerinden Hz. Ali'ye intikal eden kısım ise velayeti tezahür ettirecektir. Bu ayrılma, çalışmanın önceki bölümünde ele alınan miraç anlatısındaki aslan-hatem motifinin sembolik karşılığıdır ve velayet nurunun bağımsız bir yolculuğa başladığı anı işaret eder. Söz konusu kurgu, devir nazariyesinin nur-ı ilahi kavramının velayetname dilindeki anlatsal somutlaşması olarak okunabilir. Mutlak varlıktan ayrılarak kavsi-nüzul boyunca insanlık tarihine inen ilahi nurun, Alevi inanç sisteminin tasavvufi ve mitik dünyasına özgü bir biçimde nübüvvet ve velayet kollarına ayrılması anlatılmaktadır.

Otman Baba *Velayetnamesi*'nde velayet nurunun yolculuğu, bu başlangıç pasajıyla sınırlı kalmaz, eserin farklı yerlerinde Otman Baba'nın kendi kimliğine dair söylediği sözlerle de sürdürülür. Velayetnamede karşımıza çıkan şu ifadeler, devir yolculuğunun ve velayet nurunun farklı donlarda zuhurunun velayetname dilindeki en açık örneklerindendir:

Pes ol arada ol kân-ı velayet cevaba geliip ayıttı kim: Bu çerağ yakan Sarı Saltuk ve server-i cihan benem didi (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 23). Ve ol kadı tekrar ol kân-ı velayete sual itdi kim: Eyâ server-i âlem mübarek ismün nedür didi. Ve ol kân-ı velayet ayıttı kim: Benüm adum Somun Abdal'dur didi (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 26). Pes zîrâ velayet ilhâm-ı

Rabbâni ve mahrem-i Yeşdâni ve esrâr-ı Sübbâni'dür. Ba'de ve hem ol kân-ı velayetün nutk-ı ezeliyyesi şöyledür kim: Ben Hakla Hak ve hem-râh-ı mutlakam dir. Ve hem sırr-ı Sübbân ve Muhammed ve İsa ve Mûsâ ve âdem benim dir (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 146). *Dabı yüz kere yüz bin yıldır ki ben mülke gelürem* (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007: 160).

Bu pasajlarda Otman Baba kendini Sarı Saltuk, Somun Abdal, hatta sembolik düzlemde Muhammed, İsa, Musa ve Âdem olarak tanımlamaktadır. “Yüz kere yüz bin yıldır mülke gelirim” ifadesi devir yolculuğunun, “Ben Hak’la Hak’ım” ifadesi ise mutlakla başlangıçtaki birliğin doğrudan işaretidir. Konuşan öznenin yapısı bakımından bu sözler, önceki bölümde ele alınan devriyelerle, özellikle Yunus Emre’nin “Hak’dan ayru degüldüm” ya da Şîrî’nin “Gâhi Ahmet gâhi Ali görüldüm” dizeleriyle yapısal olarak aynı zemindedir. Tek fark, devriyelerde şiir formunda dile getirilen kozmik özne anlatısının, velayetnamede mensur bir sözlü anlatı biçiminde olmasıdır.

Aynı sembolizmin bir başka tezahürünü *Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi*’nde görmek mümkündür. Söz konusu velayetnamede devir yolculuğu, velayet nurunun yolculuğu ile bağlantılı olarak farklı donlarda zuhur etme motifiyle karşımıza çıkmaktadır. Alevi inanç sisteminde Hacı Bektaş Velî’nin Hz. Ali’nin yeniden zuhuru olduğuna dair inaniş, doğrudan velayet nurunun yolculuğu ile ilgilidir. Burada zuhur eden Hz. Ali’nin fiziksel varlığı değil, temsil ettiği velayet nurudur (Akın, 2020: 213). Bu anlayış, gelenek içerisinde yetişen şairlerin manzumelerinde de kendini gösterir. Virani’nin “Bin bir dondan baş gösterdi Murtaza/Biz dahi bir bölüm tuttuk eyvallah” (Özmen, 1998: 436) dizeleri velayet nurunun çoklu zuhurunun şiirsel bir özeti niteliğindedir. Virani’nin dizeleri velayet nurunun çoklu zuhurunu Hz. Ali şahsında özetler ancak söz konusu zuhur, gelenekte yalnızca Hz. Ali’yi değil onun temsil ettiği velayet nurunun farklı velilerde tezahürünü de kapsar. *Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi*’nde Hünkâr’ın kendi ağzından dile getirilen şu sözler de aynı sembolizmin bir başka ifadesidir:

[...] *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Kaddesa’llahu sırrahu’l ‘azîz mübârek ağzın açıp eyitdi men ol nesl-i sâkî-i kevsir şîr-i Rabbu’l ‘âlemîn ve ol züinde-i velayet emîrül-müminîn ‘Alîniñ sırrıyım bu nev’a velayet ve kerâmet Hakk Te’âlâya cânibinde bize mirâs gelmişdür* (Duran, 2007: 86).

Hacı Bektaş Velî’nin kendisini Hz. Ali’nin sırrı olarak tanımlaması, fiziksel bir akrabalık iddiası değil, velayet nurunun bir veliden diğerine intikalinin işaretidir. Söz konusu nurun yolculuğu Hacı Bektaş Velî ile de son bulmaz, *Abdal Musa Velayetnamesi*’nde bu yolculuğun bir sonraki halkası anlatılır. Velayetnamenin hemen

başında yer alan aşağıdaki parça, Hacı Bektaş Veli ile Abdal Musa arasındaki velayet aktarımına dair bir anlatıdır:

Ol esrâr sözlü ve kelecisi tuzku ve latîf gözlü ve gülyüzlü Sultân Hacı Bektaş El-Horasânî bir gün hayatında oturur iken mübârek nefesünden nutka gelüp eyitdi: “Ya Erenler, Genceli’de genç ay gibi doğam, adum Abdâl Mûsâ çağıruram.” didi. “Beni isteyen anda gelsün bulsun.” didiydi. Hünkâr Hâcî Bektaş vefât idicek Abdâl Mûsâ zühura geldi (Güzel, 1999: 140).

Hacı Bektaş Veli’nin vefatından sonra Abdal Musa’nın zuhura gelmesi, ölüm ve yeniden doğuş döngüsünün velayetname kurgusundaki en açık ifadelerinden biridir. Hz. Ali’den çıkıp Hacı Bektaş Veli’de zuhur eden velayet nuru, şimdi Abdal Musa donunda yeniden zuhur etmektedir. Anlatının dikkat çekici yanı, bu zuhurun bir kehanet biçiminde önceden duyurulmuş olmasıdır. Hacı Bektaş Veli, henüz yaşarken sonraki donunu adıyla ve mekânıyla işaret eder. Bu anlatım velayet nurunun yolculuğunun rastgele değil, belirli bir örüntü içinde ilerlediğini gösterir. Her zuhur âdeta bir sonrakine açılan kapı olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu velayet motifinin bir başka tezahürü *Karaca Ahmet Menakıbnamesi*’nde karşımıza çıkar. Karaca Ahmet’in batın gözünü açan, ona aşkın deneyimleri yaşatan ve vahdete erişmesini sağlayan bir nurdan söz edilen bu parçada, doğudan inen ak bir kâğıt aracılığıyla Karaca Ahmet’e ulaşan nur, doğuyu ve batıyı kaplayarak veliyi velayet nuruna haiz ezoterik yolculuğun bir parçası hâline getirir:

Rivayet olunur ki bir gün Karaca Ahmed Sultân hazretleri kaddesallahu sırrehu’l-azîz seccâde üstünde otururdu. Hazret-i kadîyyü’l bâcâtla münâcât iderdi. Nâ-gâh gökden bir ak varaka indi. Seccâde üstünde karâr eyledi. Karaca Ahmed Sultân hazretleri hemândem bismillahirrahmani’r-rahim deyüp elini sundu. Aldı ol varakı açdı derbâl içinde bir nûr zâbir oldu. Mağribi maşriki rûşen eyledi. Karaca Sultân Ahmed hazretleri cümle âleme nazâr idüp iklimi temâşâ eyledi. Bir şehîr ve bir köy kalmadı ki görmeye. Bâtın yüzünde dahi cemî’ makâmât keşf oldu. [...] Ve’l-hâsıl tabtî’-serâdan ‘arş-ı mu’allaya değin gördi, bildi. Andan terakkî ve irtikâ kulup ten göziyle cân gözi berkidi. Vahdet buldu. Mükâşefeden müşabedeye varup fenâ-yı sırfa mahrem olup zât-ı Hakke’a vüsûl mertebesine vâsıl oldu (Gümüšoğlu, 2013: 75-79).

Karaca Ahmet’in deneyimi, velayet nurunun yalnızca bir veliden diğerine aktarımı olarak değil, aynı zamanda bir veli üzerinden açığa çıkan ezoterik bir bilgi ve idrak süreci olarak da okunmasını mümkün kılar. Doğunun ve batının nurla aydınlanması, yerin yedi kat altından en yüce arşa kadar tüm âlemin idrak edilmesi, benliğin yok

olması gibi tüm bu motifler kavs-i urucun, yani varlığın mutlak olana geri dönüşünün velayetname dilindeki tezahürleridir.

İncelenen velayetname örnekleri, miraç anlatısındaki aslan-hatem motifi, Otman Baba'nın yaratılış kısmı ile veli söylemi, Hacı Bektaş Veli'nin Hz. Ali ile özdeşliği, Abdal Musa'ya velayetin intikali ve Karaca Ahmet'in nur deneyimi, Alevi inanç sistemi içerisinde teşekkül eden velayetnamelerin, devir nazariyesinin ve velayet nurunun yolculuğunun farklı sembolik ifadelerle örülmüş zengin bir anlam alanı olduğunu göstermektedir. Görünürde farklı duran bu semboller aynı temel kavramın, velayet nurunun zamanlar ötesi yolculuğunun etrafında örülmüş bir anlatsal ağ oluşturur. Velayet nurunun her devirde farklı bedenlerde zuhur etmesi inancı, bir yandan tasavvufi devir nazariyesinin Alevi inanç sistemine özgü tezahürüyken diğer yandan bu inancın Jung'un kuramsal çerçevesindeki yeniden doğuş ve arketip kavramlarıyla şaşırtıcı bir yakınlık taşıdığı görülmektedir. Bir sonraki bölümde söz konusu yakınlığın arketipik bir okuma çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceği ele alınacaktır.

4. Velayet Nuru ve Yeniden Doğuş

Önceki bölümde ele alınan beş velayetname örneği, velayet nurunun farklı bedenlerde zuhuru anlayışının inanç sistemi içerisinde tutarlı bir sembolik yapı oluşturduğunu göstermektedir. Bu yapı, Alevi inanç sisteminin kendine özgü tasavvufi-ezoterik dilinin bir ürünü olarak teşekkül etmiş olsa da makalenin kavramsal çerçevesi ve devriyeler bölümlerinde ortaya konduğu üzere, devir nazariyesinin çok ötesinde, farklı inanç sistemlerinin yaratılış tasarımlarında karşımıza çıkan evrensel bir arka planın izlerini taşımaktadır. Söz konusu yapının arka planının daha bütüncül kavranabilmesi için, Carl Gustav Jung'un yeniden doğuş ve arketip kavramları üzerinden bir okuma denemesi yapmak yerinde olacaktır.

İnanç sistemi içerisinde velayet nuru olarak adlandırılan varlığa ait özün, devir inancı temelinde farklı donlarda tekrar tekrar zuhur etmesi velayetname türünde karşımıza çıkan ezoterik yolculuğun bir boyutudur. Bu ezoterik yolculuk, Jung'un yeniden doğuş kavramının ilk ayağı olarak ele aldığı “yaşamın aşkınlığı deneyimi” ile paralel bir bağlama sahiptir. Yaşamın dönüşüm ve yenilemeyle daimî olarak sürdüğü, tanrının ya da tanrıyla teması bulunan kutsal kahramanın dönüşümü aracılığıyla tasvir edilen bu yeniden doğuş, yalnızca söz konusu kahramanın kendine içkin bir şekilde deneyimlediği mistik bir tecrübe olmaktan ziyade onun dışındaki aşkın bir boyutta gerçekleşir. Bu tecrübeye kahraman bireysel düzlemde bir yeniden doğuş yaşasa da

aslında âleme haiz bir döngünün parçasıdır. Velayet nurunun yolculuğu da kişilerden ve kişilerin zahiri bedenlerinden, zamandan ve mekândan bağımsız mutlak olan bir özün zuhurudur.

Bu noktada söz konusu ezoterik yolculuğun tüm velayetnamelerde farklı kurgularda karşımıza çıkması duyu ötesi bir yeniden doğuş olarak okunabilir. Jung'a göre (2021: 54) duyu ötesi bağlamdaki tüm inanç, düşünce, uygulama ve ifadeler arketipsel bir arka plana sahiptir. Çok boyutlu ve farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilecek yeniden doğuş olgusu, insanlığın ilk ifadelerindedir. Bu nedenle de birbirinden farklı inanç sistemlerinin ve bu inanç sistemlerine mensup toplulukların ezoterik bağlamda yeniden doğuş olgusunu; dönüşüm, kozmogonik döngü, devir gibi farklı adlandırmalarla benzer arketipsel düzlemlerde kullanmaları olağandır.

Yeniden doğuş tasarımının farklı kültürel kodlardaki bu yansımalarına yakından bakıldığında, velayet nurunun yolculuğunun Jung'un yeniden doğuş kuramının çeşitli boyutlarıyla ilişkilendirilmeye oldukça müsait bir yapısı olduğu görülür. Jung'a göre yeniden doğuş, herhangi bir mantıksal akıl yürütmeye değil, içsel olarak deneyimlenen ve sembolik dille ifade edilebilen ezeli bir görüştür. Hem aşkın hem içkin boyutta gerçekleşen bu dönüşümü Jung, izleyicinin de dâhil edildiği bir film gösteriminde izleyicinin, filmin etkisiyle bireysel düzlemde bir dönüşüm geçirmesine benzetir (Jung, 2021: 56). Bu doğrultuda velayet nurunun yolculuğu hem kişilerin zahiri bedenlerinden bağımsız olan aşkın bir dairenin parçasıdır hem de zuhur ettiği her velinin bireysel düzeyinde ruhsal bir dönüşümü tetikler. Otman Baba'nın velayet nurunun esrime hâliyle kendinden geçişi ve Karaca Ahmet'in nurla vahdete erişmesi gibi sahneler, aşkın bir döngünün nasıl içkin bir yeniden doğuş deneyimine dönüştüğünü gösterir.

Söz konusu yeniden doğuş tasarımının kavramsal omurgasını Jung'un benlik/kendilik (self) arketipi oluşturmaktadır. Jung'un arketipler kuramında ruhsal yolculuğun varış noktası olan benlik arketipi, parçalı görünen bireysel benliklerin altında yatan bütünleyici özü ve tamamlanmanın hedefini ifade eder. Velinin benlik bilgisine ulaşması, bir nevi tamamlanma ve bütünle bir olmaya denktir. Gölge yanların keşfi, bilinçaltındaki uzlaş ve bilinç düzeyine erişme bu psişik bütünlüğe ulaşmanın koşullarıdır. Tasavvuf literatüründe bu varış noktası “mutlak”, “vahdet” ya da “birlik” gibi çeşitli kavramlarla adlandırılabilir ancak ortak nokta tamamlanmadır. Nitekim Jung, benlik arketipine ulaşmanın ancak diğer arketiplerle uzlaşıyla mümkün olduğunu belirtir (akt. Ölçer Özünel, 2010: 47). Velayet nurunun yolculuğu da bu

ortak kavramsal zemine yerleşir. İlahi nurun mutlak varlıktan ayrılarak peygamberler silsilesi ve velilerde tezahür ettikten sonra yeniden mutlak olana dönmesi, parçalı zahiri biçimler altında daima aynı bütünleyici özün, yani velayet nurunun varlığını sürdürdüğünü gösterir.

Tasavvufta varlığın yaratılış devri içerisinde katettiği yol sonucunda dünyada insan biçiminde zuhur eden kahramanın kavs-i uruc boyunca çeşitli mertebelerden geçerek mutlak varlığa ulaşma süreci *seyrüsülûke* kavramıyla karşılanır (Uludağ, 2010: 127). İbn Arabî seyrüsülûkün yapısını; varlığın “akl-ı küll”den ayrılarak cisimler alemine indiği ve insan suretinde olduğu “fark” aşaması; insanın bir mürşide intisap ederek “akl-ı küll”e doğru gerçekleştirdiği yolculuk olan “cemül-bade’l-fark” aşaması ve “akl-ı küll” ile bütünleşip tamamlandıktan sonra irşat için belirli bir görev yüklenerek tekrar halka karışmayı ifade eden “fark-bade’l-cem” olmak üzere üç temel aşamada açıklar (İbn Arabî’den akt. Sağlam, 2021: 395). Bu üç aşamalı yapı, Campbell’ın monomit olarak adlandırdığı ayrılma-erginlenme-dönüş evreleriyle de açık bir paralellik gösterir (Sağlam, 2021: 396). Velayet nurunun yolculuğu da yapısal olarak aynı zemin üzerinde durur. İlahi nurun mutlak varlıktan ayrılarak dünyaya inışı, peygamberler silsilesi ve velilerin donunda yaptığı yolculuk, mutlak olana geri dönüşü benzer bir yapı gösterir. Bu dairesel hareket içinde her zuhur anı, parçalı bedenlerin altında yatan benliğe, velayet nurunun bütünleyici özüne bağlıdır.

Bu çerçevede çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan örnekler, *Bhagavad Gita*’daki manzumedeki Taliesin, Yunus Emre’nin “ezelî vatandayidum” diyen kozmik öznesi, Sıdkî Baba’nın “Velayet nurunu takındım heman” ifadesi ve Otman Baba’nın “Ben Hak’la Hakk’ım” söylemi, aynı arketipsel düzlemde yer alan ancak farklı kültürel ve dilsel kodlarla ifade bulan ezeli yeniden doğuş tasarımının çeşitli tezahürleri olarak görülebilir. Bu tezahürlerin Jung’un benlik arketipiyle bağı özellikle dikkat çekicidir. Velayet nurunun her bedendeki yeniden zuhuru, parçalı görünse de velilerin benliğinde var olan aynı bütünleyici özün açığa çıkışıdır. Hacı Bektaş Veli’nin kendisini Hz. Ali’nin sırrı olarak konumlandırması, Otman Baba’nın geçmiş kutsal figürlerle özdeşleşmesi, Karaca Ahmet’in nurla vahdete erişmesi, hep aynı benlik özüne giden farklı kapılardır. Diğer bir deyişle velayetnamelerde okunan, tek bir velinin (Hacı Bektaş, Otman Baba) yolculuğu değil, velayet nuru olarak adlandırılan aynı özün benlik arketipi düzlemindeki sürekli tezahürüdür. Bu bağlamda velayet nurunun yolculuğu, farklı inanç sistemlerinde benzer arketipsel düzlemlerde karşımıza çıkan

duyu ötesi yeniden doğuş olgusunun ve benlik arketipinin velayetname dilindeki bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Alevi inanç sisteminde teşekkül eden velayetnamelerin sembolik kurgusunun temel ekseni olan yol ve yolculuk metaforu, söz konusu metaforun aşkın boyutu olan velayet nurunun yolculuğu üzerinden ele alınmıştır. Velayet nurunun farklı velilerde zuhuru anlayışı, tasavvufi devir nazariyesinin Alevi inanç sistemine özgü bir tezahürüdür. Bununla birlikte söz konusu anlayış, farklı inanç sistemleri ve mitolojilerdeki kozmik döngü tasarımıyla yapısal benzerlikler taşır. Bu benzerlik, çalışmanın merkezindeki temel iddiayı, velayet nurunun yolculuğunun Alevi-Bektaşî inanç sistemine özgü tasavvufi bir motif olmakla birlikte aynı zamanda evrensel bir arketipik arka plana sahip olduğu görüşünü de temellendirmektedir.

Çalışma; Mircea Eliade'nin “sondaki başlangıç” anlayışı, Joseph Campbell'ın kozmogonik döngü tasarımı ve tasavvuftaki devir nazariyesini bir araya getirerek mit, mitoloji ve tasavvufun yaratılış meselesinde ortak bir yapısal zemin üzerinde bulunduğu göstermiştir. Ovidius'un *Dönüşümler*'indeki “değişen biçim-değişmeyen öz” tasarımı ile devir nazariyesindeki nur-ı ilahinin kavsi-i nüzul ve kavsi-i uruc'tan oluşan dairesel yolculuğu, aynı evrensel yapının farklı kültürel kodlardaki tezahürleridir. Yunus Emre, Sıdkî Baba ve Şîrî'ye ait devriyelerin *Bhagavad Gita* kaynaklı manzumeyle karşılaştırılması; konuşan öznenin zamansız kimliği, farklı bedenlerde tezahür motifi ve mutlak olanla başlangıçtaki birlik olmak üzere üç ortak yapısal unsurun varlığına işaret etmiştir. Velayetnamelerde ise Velayet nurunun yolculuğu miraç anlatısındaki aslan-hatem motifinden *Otman Baba Velayetnamesi*'ndeki Muhammedî nura dair yaratılış anlatısına, Hacı Bektaş Veli'nin Hz. Ali'nin sırrı olarak konumlandırılmasından Abdal Musa'ya nurun intikaline uzanan farklı sembolik tezahürlerle anlatılmaktadır. Görünürde farklı duran bu tezahürlerin tamamı, aynı temel kavramın etrafında örülmüş bir ortaklık olarak okunabilir. Jung'un yeniden doğuş kuramı ve arketip teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, Velayet nurunun farklı bedenlerde zuhuru “yaşamın aşkınlığı deneyimi” olarak adlandırılan yeniden doğuş ile paralel bir bağlamda yer alır. Daha temelde ise velayetnamelerde duyu ötesi inançların tamamına eşlik eden arketipsel bir arka plan karşımıza çıkar. Bu okuma, velayetnamelerin kendi bağlamlarını yitirmeden başka kültürlerdeki anlatılarla ortak bir zeminde bulunduğu gösterir.

Çalışmanın sunduğu bu okumanın iki temel katkısı olduğu söylenebilir. Birincisi, velayetnamelerin sembolik dilinin yalnızca tasavvuf literatürünün iç araçlarıyla değil, karşılaştırmalı mitoloji ve arketip teorisinin sunduğu imkânlarla da çözümlenebileceğinin gösterilmesidir. Bu durum, Alevi inanç sistemi üzerine yapılacak çalışmaların disiplinler arası bir genişliğe açılmasına imkân tanır. İkincisi ise velayetnamelerin inanç sistemine dair sembolik dili üreten, aktaran ve bunların kendine özgünlüğünü koruyarak insanlığın ortak sembolik mirasına nasıl katıldığını görünür kılan önemli metinler olarak okunabileceğinin ortaya konmasıdır.

KAYNAKÇA

- AKIN, Bülent (2020). *Kırklar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ALTINOK, B. Yaşa (2013). *Sulke Baba Divanı*. Ankara: Sistem Ofset Basımevi.
- AYTAÇ, Pakize (2011). “Devriye Metinlerinde Geçen Omurga Kavramları”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 2. 1-40.
- CAMPBELL, Joseph (2013). *Kabramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- DURAN, Hamiye (2007). *Velayetname*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ELIADE, Mircea (1994). *Ebedî Dönüş Mitosu*. Çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi.
- ELIADE, Mircea (2021). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet (1956). *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi: On Yedinci Asırdan Beri Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri*. C. 1-2. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- GÜMÜŞOĞLU, Dursun (2013). *Karaca Ahmet Sultan Menakıbnamesi*. İstanbul: Alevî Vakıflar Federasyonu.
- GÜZEL, Abdurrahman (1999). *Abdal Musa Menakıbnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- JUNG, Carl Gustav (2021). *Dört Arketip*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları.
- KILIÇ, Filiz, ARSLAN, Mustafa ve BÜLBÜL, Tuncay (2007). *Otman Baba Velayetnamesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2016). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Enliya Menakıbnameleri*. Ankara: Timaş Yayınları.
- OVIDIUS (1994). *Dönüşimler*. Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu. İstanbul: Payel Yayınları.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim (2010). “Türk Anlatı Geleneğinde Kahraman, Mitoloji ve İktidar İlişkisi”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi II*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- RADTKE, Bernd (2002). “Walî”. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume XI/W-Z. Leiden: Brill.
- SAĞLAM, Hacer (2021). “Kâmil Kahraman ,Mecnûn’dan Hareketle Seyrisülûk, Bireyleşme Süreci ve Monomitin Çekirdeği”. *DTCF Dergisi*. 61/1. 384-414.
- ŞAHİN, Elif (2023). “Velayetnamelerdeki Ezoterik (Batını) Yolculuğun Ritüeller Bağlamında İncelenmesi: Semah, Kurban, Çerağ Uyarma Örnekleri”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 27. 103-130.
- ŞAHİN, Haşim (2018). “Alevi-Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnameler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 16/31. 87-102.

- TATÇI, Mustafa (2019). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- THOMPSON, Stith (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature*. 6 vols. Bloomington: Indiana University Press.
- UÇMAN, Abdullah (1993). “Devriyeler Üzerine Rıza Tevfik’in Yayımlanmamış Bir Makalesi”. *Türklük Araştırmaları Dergisi*. 7. 537-564.
- ULUDAĞ, Süleyman (2010). “Sülûk”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Kastilya-Kile. C. 38. Ankara: TDV.
- ULUDAĞ, Süleyman (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.